
ÖTÜKEN

AHLÂKTA EVRENSELLİK VE DEĞİŞME

DOĞRU YOLDA DÜZGÜN YÜRÜMEK

Dr. Rabia Soyucak

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1430
KÜLTÜR SERİSİ: 834

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-605-155-834-9

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Etem Çalık

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Karakış Basım

Baskı: İmak Ofset Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika Numarası: 12531 Tel: (0212) 444 62 18

İstanbul- 2019

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

RABİA SOYUCAK 1976 yılında İstanbul'da doğdu. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 1999 senesinde mezun oldu. Yine aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2002 yılında "Russell'da Özgürlük Sorunu ve Ahlak Felsefesi" adlı teziyle yüksek lisans diplomasını aldı. 2011 yılında "Ahlâkî Değerlerde Evrensellik ve Değişme" başlıklı teziyle M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktorasını tamamladı.

1999-2012 yılları arasında çeşitli devlet kurumlarında öğretmenlik vazifesini îfâ ettikten sonra 2012-2016 yılları arasında Üsküdar Üniversitesi Felsefe bölümünde öğretim üyesi olarak dersler verdi. Hâlihazırda bağımsız araştırmacı olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar 9
Önsöz 11
Giriş 13

BİRİNCİ BÖLÜM
AHLÂK VE İNSAN TABİATI

Varoluşcu ve Postmodernist Görüşler 23
Evrimci ve Marksist Görüşler 28
Özcü Görüşler 37

İKİNCİ BÖLÜM
AHLÂKIN TEMELLENDİRİLMESİ

Ahlâkın Metafizik Temeli 51
Ahlâkın Epitemolojik Temeli 63
Felsefî Ahlâk Teorileri 81
- Akılcı Ahlâk Teorileri 83
- Duygucu Ahlâk Teorileri 99
- Toplumcu Ahlâk Teorileri 113

Teolojik Ahlâk Teorileri 124
- İlâhî Motivasyon Teorisi 135
- Kısmî İrâdecilik Teorisi 138
- İlâhî Buyruk Teorisi 140

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
AHLÂKTA EVRENSELLİK VE DEĞİŞME

Ahlâk ve Müteâl Varlık 147
Ahlâk ve Evrensellik 157
Ahlâk ve Değişme 174
Ahlâkta Evrensellik ve Değişmenin Bir-Aradalığı 190

Netice Yerine… 199
Kaynakça 210

KISALTMALAR

AÜİFY	Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
İFAV	Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı
İÜEF	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
No.	Numara
par.	Paragraf
s.	sayfa
S.	Sayı
ss.	Sayfa aralığı
tb.	Tarih belirtilmemiş
Vol.	Volume (cilt)
vs.	ve saire
yb.	Yer belirtilmemiş
yor.	Yorumlayan
yy.	Yüzyıl

ÖNSÖZ

Ahlâkî değerler, gerek dayandığı nihaî temel gerekse bunların evrensellik ve değişme bağlamında ele alınması açısından her zaman önemi hâiz olan bir meseledir. Bir yerde bu araştırma, hem ahlâkî değerler konusundaki evrensellik ve değişme sorunsalı bağlamında meta-etik bir tetkik ve hem de bu sorunsalın çözümü ile ilgili bir görüş ortaya koyması açısından normatif bir mütalâa addedilebilir. Şu bir hakikattir ki, ahlâkın temellerine yönelik tartışmalar insanın varoluşu ile başladığı gibi, insanın nihâyetine kadar da gidecektir. İşte elinizdeki bu çalışmanın gayesi, ahlâkî değerlerin evrenselliği ve değişmesi mevzuuna son noktayı koymak değil, yalnızca bu konudaki felsefî birikime bir virgül ve bir cümle ilâve etmektir.

Yazmak bir serüvendir ve bir süreç işidir. Bu süreçte insan yazan mıdır, yoksa yazılan mı? Gâliba bu serüvende ikisi de doğru. Elinizdeki bu çalışmaya uzunca bir süre son nokta konulamadı. Son nokta konduktan sonra ise, yazı yazarın fikirlerini değiştiren bir hamle yaptı âdeta. Bu durum yazar için her zaman yaşanabilecek tabii bir durum, bir kader midir? Yoksa nihayete ermemek ve yazarla arasındaki bağı koparmamak için yazının bir çırpınışı mıdır bilinmez. Yazma serüveninde daima bazı fikirler heybeye yüklenir, bazıları heybeden atılır. İşte son nokta konuncaya kadar yazının garip cilvesi: Fikirlerin sarsılması.. duruşması.. değişmesi… Değişen fikirler, kaleme yeniden sarılmaya, tutunmaya insanı mecbur bırakır…

Elinizdeki kitap, "Giriş" ve "Netice Yerine" kısımları dışında üç bölümden oluşmuştur. Giriş kısmında, daha ziyade 'ahlâkta evrensellik ve değişme' probleminin niçin ve hangi açılardan ele alınması gerektiği ortaya konmuş ve bir çerçeve çizilmiştir.

Birinci bölümde, bir insan tabiatının olup olmadığı, varsa bunun ahlâkî değerlerin kaynağı sayılıp sayılamayacağı üzerinde durduk.

İkinci kısım, bunun bir devamı mahiyetinde, ahlâkın metafizik ve epistemolojik temellerine ilişkin bir sorgulama neticesinde, bu temelin Müteâl Varlık olması fikri üzerinde durulmuştur. Yine burada felsefî ve teolojik ahlâk teorilerinin ahlâkın kaynağına ilişkin görüşlerinin bir mukayesesi yapılmıştır. Son bölümde ise, evrensellik ve değişimin her ikisinin bir arada bulunması gerektiğine işaret ettik.

Bu kitap, Marmara Üniversitesi-Felsefe ve Din Bilimleri Bilim Dalı'nda doktora tezi olarak savunuldu ve kabul edildi. Daha sonra birkaç kez gözden geçirildi ve birtakım değişiklikler yapıldı. Tez olarak hazırlanırken emekleri bulunan hocalarımı burada zikretmeliyim: Tez danışmanı Prof. Dr. Ali Durusoy Hocam başta olmak üzere, Prof. Dr. İlhan Kutluer ve Prof. Dr. Mehmet Erdoğan Hocama teşekkür ve hürmetlerimi sunuyorum. Ayrıca canım annemi ve bu süreçte kanser dolayısıyla yitirdiğim sevgili kardeşim Hülya'yı da anarak onlara olan minnettarlığımı dile getirmek isterim.

Rabia Soyucak
Üsküdar 2018

GİRİŞ

İnsan, kendisini diğer varlıklardan ayıran pek çok vasfa sahip olmakla birlikte, bize göre tüm bunları da ihâta eden hususiyeti ahlâktır. Her ne kadar insan, akıl sahibi oluşuna vurgu yapılarak 'nefs-i nâtıka'[1] veya 'rational animal'[2] şeklinde tarif ettirilse; veya duygu sahibi oluşundan hareketle ahlâkîlik vasfı duygularına inhisâr edilse de; ya da sosyal varlık oluşundan yola çıkılarak sadece toplum içinde etik bir hüviyet kazanacağı ileri sürülse veyahut 'irade sahibi' bir varlık oluşuna atıfla tanımlansa da; bütün bu tarif ve tavsifler, esas itibariyle onun ahlâkî bir varlık olmasıyla tebarüz etmektedir.[3] İşte insana ilişkin bütün bu tanımlar onun ahlâkîlik yönüne vurgu yapmakla aynı zamanda insana ilişkin bu güne kadar hiç değişmeyen bir talebi de dile getirmiş olmaktadır: insanın ahlâkî mes'ûliyeti.

---

[1] Fârâbî, *el-Medinetü'l Fâzıla* (çev. N. Danışman) MEB Yayınları, İstanbul 1990, s. 66; Ali Durusoy, *İbn Sinâ Felsefesinde İnsan ve Âlemdeki Yeri*, İFAV, İstanbul 2008, s. 27, 64, 83. İbn Sînâ da, insanların en üstününün kendi nefsini bi'l-fiil akıl olarak kemâle erdirmiş ve amelî olgunluk sayılan ahlâkı elde etmiş kimse olduğunu ifade etmek sûretiyle, insanın akıl varlığı olmasına vurgu yapmaktadır. Bkz: İbn Sînâ, *Kitâbu'ş-Şifâ-Metafizik II* (çev. E. Demirli ve Ö. Türker) Litera Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 181.

[2] "Rational animal" ifadesini, Aristoteles, doğrudan doğruya zikretmese de, onun eserlerinden hareketle pek çok yorumcu Aristoteles'in insan görüşünü bu şekilde nitelendirmiştir. Bkz: Aristotle, *Metaphysics* (çev. ve yor. W. D. Ross) Clarendon Press, Oxford 1975, s. 219; Aristotle, *Metaphysics* (çev. ve yor. A. Madigan) Oxford University Press, Oxford 1999, s. 75; Aristotle, *Poetics* (çev. ve yor. R. Janko) Hackett Publishing Company, Inc., Indiana 1987, s. 75. Bundan başka Spinoza da, insanın iradesi ile zihninin bir ve aynı şey olduğunu söylemek sûretiyle insanı bütünüyle intelektine ircâ etmiş ve bir ahlâk öznesi oluşunu onun zihnine bağlamıştır: bkz: Baruch Spinoza, *Complete Books* (çev. S. Shirly ve ed. M. Morgan) Hackett Publishing Company, Inc., Cambridge 2002, s. 273. (Spinoza'nın "Ethics" adlı eseri 213-382 arasındadır); çağımızın Yeni-Thomasçı düşünürlerinden Étienne Gilson da insanı 'rasyonel ruh' şeklinde târif eder; bkz: Étienne Gilson, *Ortaçağ Felsefesinin Ruhu* (çev. Ş. Öçal) Açılım Kitap, İstanbul, 2003, s. 378.

[3] Felsefe tarihçisi H. Heimsoeth'a göre insan, her türlü bilme ve etrafını irdeleyerek inceleme faaliyetinden evvel, eylemde bulunan bir varlıktır. Bu itibarla, insanın hem kendi hayatını hem de çevresi ile dünyayı birtakım hedef ve ölçütlere göre şekillendirme çabası içinde olma kabiliyeti, kısaca ahlâkî varlığı, "nazarî akıl"dan önce gelmektedir. Bkz: Heinze Heimsoeth, *Ahlak Denen Bilmece* (çev. N. Uygur) İÜEF Yayınları, İstanbul 1957, s. 3.

Esasen insan, her şeyden önce veya bir şey olmadan önce, başlı başına etik bir varlıktır ve bu hassasından kaçması veya içtinab etmesi asla mümkün değildir. O, varoluşsal olarak ahlâk öznesi olmaya mahkûmdur.

İnsanın etik varlığına ilişkin başlıca yaklaşımlardan sonra, ahlâkın ne olduğuna dair temel görüşlere de bakmak lazım gelir. Kimi düşünürler ahlâkı, insan fiillerinin iyi ve kötü olarak nitelendirilmesi için olmazsa olmaz saydıkları belli başlı 'metafizikî ilkeler' şeklinde tarif etmiş;[4] kimi düşünürler en yüksek iyiyi elde etmek için insanın ne tür bir hayat sürmesi gerektiği[5] üzerinde durarak normatif bir tanımlama yapmış;[6] bir kısım düşünür insanın ancak irade sahibi oluşu dolayısıyla eylemlerinin ahlâkîlik niteliğini hâiz olacağını vurgulamış;[7] bir kısmı ahlâkı hürriyet ve sorumluluk ile ilişkilendirmek sûretiyle insanın tercih ve fiillerini öne çıkarmış;[8] başka bir kısmı ahlâkı insan nefsinde yerleşebilen ve yerleşmesi gereken bir meleke olarak tarif etmiş;[9] diğer bir kısım düşünürler de ahlâkı, sırf ahlâk duygusundan ibaret görerek ahlâkî motivasyon çerçevesinde bir ahlâk anlayışını benimsemiş;[10] son olarak başka bir yaklaşım ise ahlâkın normatifliğini yadsıyarak tabiatçı (natüralist) bir yaklaşımla tanımlayıcı (deskriptif) bir yönteme dayanan ve olguları esas alan bir ahlâk anlayışı ortaya koymuştur.[11] Ahlâkı böylesine farklı cihetlerden ele alan bütün bu yaklaşımları tazammun eden

---

[4] Immanuel Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi* (çev. I. Kuçuradi) Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 1995, s. 7; William Whewell, *Lectures on the History of Moral Philosophy*, Elibron, Cambridge 2005, s. 1-2.

[5] Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* (çev. S. Babür) BilgeSu Yayıncılık, Ankara 2009, s. 16-20; Shelly Kagan, *Normative Ethics,* Westview Press, Oxford 1998, s. 1.

[6] Louis P. Pojman ve James Fieser, *Ethics: Discovering Right and Wrong,* Wadsworth, Belmont 2009, s. 2.

[7] Nurettin Topçu, *İsyan Ahlâkı* (çev. M. Kök ve M. Doğan) Dergâh Yayınları, İstanbul 2006, s. 32.

[8] Ishtiyaque Haji, *Deontic Morality and Control,* Cambridge University Press, Cambridge 2004, s. 1-2.

[9] İmâm-ı Gazâli, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* (çev. A. Arslan) C. 6, Arslan Yayınları, İstanbul 1972, s. 185.

[10] David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* (çev. E. Baylan) BilgeSu Yayıncılık, Ankara 2009, s. 321.

[11] Michael Smith, "Realism", *A Companionto Ethics* (ed. P. Singer) Blackwell Publishers, Oxford 1997 (ss. 399–410) s. 399, 400; Robin W. Lovin, "Moral Theories",

başka bir tanım ise ahlâkı: a. İnsan tabiatı hakkındaki kanaatler; b. İyi olana ilişkin kabuller; c. Yapılması zarurî olan ve yapılmaması gereken kurallar; d. İnsanları doğruyu yapmaya ve yanlıştan kaçınmaya sevk eden güdü[12] şeklinde tarif etmektedir. Şu hususu belirtmek gerekir ki, belli bir yönünü öne çıkaran ve diğer yönlerini âdeta yok sayan tanımlar, kaçınılmaz olarak eksik kalacaklardır. Bu açıdan ahlâk, ne sadece ahlâkî değer ne sadece ahlâkî özne ne de sadece ahlâkî fiili içine alır; esas itibariyle ahlâk bunların hepsini birden tazammun eder.

Yukarıda bahsettiğimiz, insanın varoluşsal olarak kaçınamayacağı ahlâkî mes'ûliyetine[13] dayanarak biz de "onun riayet etmekle yükümlü olduğu evrensel nitelikte birtakım ahlâkî değerler mevcut mudur?" diye sorabiliriz. Şayet bu sorunun cevabı müspetse, devamla "insanın yüklenmiş olduğu mes'ûliyeti, değişim olgusuyla nasıl izah edebiliriz?" şeklinde yeni bir sual daha ilâve edebiliriz. İşte bu araştırmanın temel meselesini, evrensel ahlâkî değerlerin mevcûdiyeti ve bunların değişme olgusu ile bağdaşıp bağdaşmadığı sorunsalı teşkil eder.

"Ahlâk evrensel midir?", "Evrensel ise zaman ve mekânın farklılaşması neticesinde müşahede ettiğimiz değişim olgusunu nasıl izah ederiz?", "Ahlâk mütemâdiyen değişmekte ise ve evrensellik fikri bir idealden öteye geçmiyor veya geçemiyorsa, bu takdirde ahlâktan bahsetmek mümkün müdür?", "Değerlerin evrenselliğini kabul etmek değişimin büsbütün inkârını mı gerektirir?", "Eğer böyleyse -değişimin mutlak inkârı dolayısıyla- beşerî hayatın farklılaşan yönleri karşısında ahlâkın tatbiki nasıl mümkün olacaktır?" Esasen bu sorular, ahlâkın evrenselliği ile değişmesinin kadim bir problem olduğunu ve hâlihazırda çözülemediğini -ve hatta çözülemeyeceğini- göstermektedir. Aslında şuna işaret edelim ki, ahlâk ile ilgili

The Blacwell Companion to Religious Ethics (ed. W. Schweiker) Blacwell Publishing, Malden 2005 (ss.19-26) s. 23.

[12] Patrick H. Nowell-Smith, "Religion and Morality", *The Encyclopedia of Philosophy* (ed. P. Edwards) C. 7-8, Macmillan Publishing Co., Inc. & The Free Press, New York, London 1972, (ss. 150-158), s. 150.

[13] "Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler -sorumluluğundan- korktular. Onu insan yüklendi…" (*Kur'ân*, Ahzab Sûresi, Âyet 72).

meseleleri halletmek için, elimizde tecrübî bilimlerdeki gibi araçlar ve kesin deliller bulunmamaktadır.

Elbette ahlâkta, her görüşün karşısına bir başka ve onu nakzeden başka bir görüş çıkmaktadır ki bu, felsefî çalışmaların hem kendisinden kaçamayacağı bir kader hem de tabiî bir durumdur. Zaten bizim de burada ortaya koymayı amaçladığımız şey, değişim olgusuyla mezcedilen bir evrensel ahlâk idealidir. Bu bir idealdir, çünkü bunu bütün dünyada ve bütün zamanlar için geçerli olabilecek bir etik reçete gibi sunma imkânımız yoktur.

Şu bir hakikattir ki, değişen hâdiseler karşısında zaman zaman kendimizi, tanımlarımızı, kurallarımızı değiştirmek zorunda hissediyoruz. Modernizmin ısrarla öne çıkardığı 'değişim', 'ilerleme', 'yenilik' gibi kavramlar dolayısıyla silikleşen 'değişmezlik' ve 'evrensellik' fikri artık ahlâkî yaşantıya istikamet vermede neredeyse âciz kalmaktadır. Ahlâkın evrenselliği ve değişmesi ile ilgili pek çok soru ve sorun hâlâ canlılığını korumaktadır. Bilhassa ahlâkî değer ve kuralların, gerek ferdî gerekse toplumsal sâhada zayıfladığı ve bir gerileme içinde bulunulduğu da sürekli olarak dile getirilen bir durumdur.

Küresel açıdan evrensel ahlâka olan lüzum inkâr edilemez bir gerçektir. Şayet, değişim olgusunu esas alarak ahlâkî değer ve kuralları, sırf birtakım öznel kanaat ve eylemlerden, yahut da toplumların belli birtakım örf ve âdetlerinden ibaret görürsek, bu takdirde bütün insanlığı ilgilendiren etik sorunların halli için aynı zeminde buluşma imkânımızı kendi elimizle yok etmiş oluruz. İşte bu durum, ahlâkta evrensellik ve değişim meselesini farklı bir cihetten ele almayı gerektirmektedir.

Genel itibariyle ahlâkî değerlerin ya evrensel olduğu ya da sürekli değiştiği için böyle bir evrensellikten bahsedilemeyeceği yönünde iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Üstelik her iki yaklaşım da bir diğerinin kabullerini neredeyse tamamıyla reddetmektedir. Yine değerlerin evrenselliği ve değişmesi ile ilgili sorulan sorular, öyle bir sual formu olarak yöneltilmektedir ki, bu bizi âdeta iki yaklaşımdan birini tercih etmeye zorlamaktadır. Elinizdeki kitapta, evrensellik ile değişmenin birbirini nakzetmeden bir arada olabileceği ortaya konulacaktır.

Evrensel nitelikte belli birtakım etik değerlerin mevcut olup olmadığı soruşturmasında evvelâ insana, yani ahlâk öznesine (ahlâkî